

İlhan HATTATOĞLU
Sanat Tarihçisi (İ.Ü.)

İstanbul Okmeydanı ve Fatih Sultan Mehmed'in Okçuluğu

İstanbul Okmeydanı; Dünyadaki okçuluk sporunun tek örneği olarak günümüze gelmiş yerli ve yabancı kitaplarda, kaynak ve araştırmalarda örnek olarak gösterilmiştir. Ayak taşı, ana taşı, menzil taşı kırılan rekorların canlı tanığı olmuştur. Rekorlar kâğıt üzerinde kalmamış, her zaman ölçülme imkânını verecek şekilde abide haline getirilmiştir. Sultan, paşa, devlet adamı, askerler ve halk eşit şartlar altında yarışmışlardır.

İSTANBUL OKMEYDANI

Okmeydanı ve Okçuluk hakkında günümüze kadar çok sayıda kitap ve yazılar yazılmıştır. Bunlar genelde okçuluk risaleleri ve kitaplarıdır. Sultan Mahmud II'nin Kahvecibaşısı Mustafa Kâni Bey kitap ve risaleleri inceleyip Telhîs-i Resâilür-Rumât isimli eseri 1838 yılında yazmış, sultana takdim etmiştir. Eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y.6891' de kayıtlıdır. Aynı eser 1263 (1847) yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire tarafından basılmıştır. Cumhuriyet devrinde en önemli çalışma Halim Bâki Kunter'in yazıları olmuştur. Yakın bir zamanda günümüze kadar gelenler ise İstanbul Valisi Süleyman Kâni İrtem'in Türk Kemankeşleri, İstanbul 1939. ve Ünsal Yücel'in Türk Okçuluğu, Ankara 1999' dur. İsmail Fâzıl Ayanoğlu, Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi, İstanbul 1974.

Bu çalışmalar günümüze kadar gelen çalışmalara kaynak olmuştur. Türk tarihinde ok ve yay ateşli silahların gelişmesine kadar çağlar boyunca uzak mesafeden kullanılan en önemli silahtır. Ateşli silahlar kullanıldıkları ilk devirlerde ok ve yay kadar pratikte rahat kullanılan bir silah olmamıştır. Yeteri kadar geliştikten sonra ok ye yayın yerini almıştır. Ateşli silahların gelişmesinden sonra okçuluk spor branşı olmuştur. Türk Ordusu düşmanın silah menziline girmeden onlara attıkları oklar ile zâiyat verdirmişlerdir. Cepenin orta kısmını süvarilerin geri

çekilmesi, arkalarından gelen düşmana at üstünde geriye dönerek ok atmaları, sağ ve sol taraftan çevirme ile düşmanı imha etmişlerdir. Burada en önemli özellik Türk ok ve yayının kullanan kadar onu imal edenlerin ve malzemeyi temin edenlerin dikkat ve itinalarıdır. Oklar ve yaylar kullanılan yerlerine göre özel olarak imal edilmiştir. Teknik özelliklerine uzay teknolojisinin hakim olduğu günümüze kadar ulaşamamıştır. Türk yayları diğer ulusların yaylarından daha kısadır. Bu özelliği ona at üstünde sağa, sola, ileriye, yukarıya, aşağıya, geriye dönerek isabetli ok atmaya imkan vermiştir. Ok ve yayların yapımına gösterilen hassasiyet tesir ve menzillerini arttırmıştır. Ok atışlarında kullanılan zihgir ve siper süratli ve isabetli atış imkanı sağlamıştır. Bu üstün özellikteki oklar ve yaylar hatâ-i ve rûmi desenlerle bezenmiştir. Yayların dört ana malzeme olan ağaç, boynuz, sinir ve tutkaldan, oklar ise çam ağacından yapılmıştır. Yukarıda özelliğini saydığımız üstün tesirli malzeme ile emniyetli bir şekilde çalışmak için geniş alanlara ihtiyaç vardır. Bunun için okmeydanları tesis edilerek vakfedilmiştir. Okmeydanları askerin talim, dua ve konaklama yeri olmuştur.

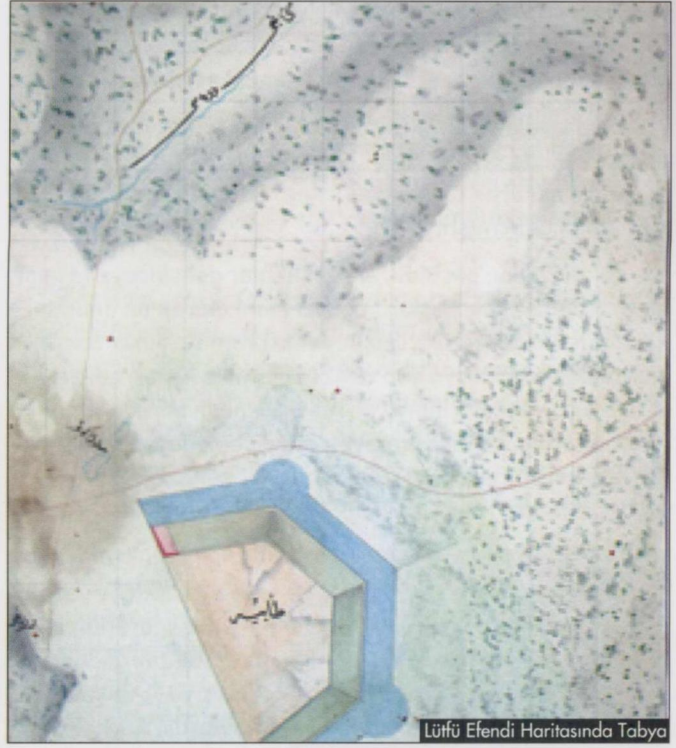
Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un Kuşatmasında şehrin içini en iyi göreceği yer günümüzdeki okmeydanı külliyesinin bulunduğu yerd. Bu yerden İstanbul'un Fatih ve Eminönü kazalarının Haliç'e bakan kuzey yamaçlarını görür. Fatih

Okmeydanı'ndan İstanbul'un görünüşü

Sultan Mehmed otağını buraya kurdu muştur. Haliç'e indirilen gemilerin bir kısmı bu bölgede inşa edilmiştir. İstanbul'un Fethinden sonra kuşatmaya katılan gazilere ve ulemaya burada ziyafet verilmiştir. Gazilerin ve Fatih'in hocası Akşemseddin'in isteği üzerine Fatih Sultan Mehmed, Vezir Faik Paşa'ya bu bölgenin satın alınmasını emir etti. Subaşı Midillili Davud Bey'le arazi sahiplerinin rızası ile bedellerinin iki katı verilerek satın alındı. Okmeydanı ve Dua Meydanı olması için vakfedildi.

İstanbul Okmeydanı'na devletin zayıfladığı devirde şehri korumak için tabya yapılmıştır. Seferberliğin 1330 Ağustos (Ağustos-Eylül 1914) ilanından sonra Okmeydanı Harbiye nezaretince tamamı karargâh ve talimgâh haline getirilmiştir. Ayrıca Tabyanın bulunduğu bölgeye telsiz-telgraf istasyonu yapılmıştır. Mütareke'den sonra Okmeydanı'ndaki işgaller artmıştır. Osmanlı devrinde de Okmeydanı'na tecavüzler olmuştur. Fakat Sultanlar ecdatları Fatih'in bu kutsal yerine sahip çıkmışlar. Hattı Hümayunlarla önlemişler ve korumuşlar yaptıkları yeni vakıflarla Okmeydanı'nı genişletmişlerdir. Sn.Mustafa Özdamar'ın Vakıflar Dergisi XX'daki Namazgahlar yazısında s.224 Vakıflar

Lütfü Efendi Haritasında Tabya

Genel Müdürlüğü'nde 954 numaralı defterin 1. sayfasında kayıtlı fermanında "Ebul Feth vel Gâzi Sultan Mehmed Han tâbe serâhu Hazretleri İstanbul muhasarasına şuru'larında (başladıklarında) Okmeydanı tarafından gelüb feth ve teşhir etmeleriyle teberrüken ve teyemmünen Okmeydanı olmak ve seferi hümayun vakitlerinde DUA MEYDANI olmak üzere ittihaz ve SOFA ve MİNBER binâ ve vakfedüb ve hudud ve sınırı tahdid ve tebyin ve gerek rimat yedlerine hattı hümayun ile muanven evâmîr-aliyye ihsan idüb aslâ ve kat'a meydanı mezburda bağ ve bahçe ve mandıra ve bir türlü sair şeyler bina olunmayub ve kuyular hafr olunmayub ve koyun ve sığır ve sâir hayvanat ray olunmayub ve yehûd ve nasârâ ve müşrikini ayak bastırmayub mümkün olur ise MEYDAN üzerinde kuş dahi uçurmayalar deyu tasrih buyur" muştur.

Fatih Sultan Mehmed II fetihten sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) spor alanı Hipodromu muhafaza etmiştir. At Meydanı ismi ile günümüze kadar gelmiştir. Dikilitaşın, Örme sütün ve Yılanlı sütunun etrafları muhafaza için demir parmaklıklarla çevrilmiş ve muhafaza altına alınmışlardır. Atmeydanı ise park haline getirilmiştir.

Okmeydanı Haritası

İstanbul'un I. derece Arkeolojik Alanı (Sit Alanı) olmuştur. Okmeydanı'nda olduğu gibi Atmeydanı da sosyal bir alan olmuştur .

Fatih; vakfiyesinde Okmeydanı'na giremeyecek olanları net bir şekilde ortaya koymuş, Türk Askeri Tarihinde belki de dünya askerlik tarihinde ilk kez "Askeri Yasak Bölge" kavramını getirmiştir.

Okmeydanı; okçuluk, ateşli silahlar gelişinceye ve spor alanı olduğu kadar, askeri eğitim alanı olarak da önemini korumuştur. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 19.04.1996 gün ve 421 sayılı İlke Kararı gereğince Tarihi Sit: "Milli Tarihimiz ve Askeri Harp Tarihi açısından önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve doğal yapıyla birlikte korunması gerekli alanlardır." şeklinde tanımlanmıştır .

Okmeydanı Sınırtası

İstanbul Okmeydanı; Dünyadaki okçuluk sporunun tek örneği olarak günümüze gelmiş yerli ve yabancı kitaplarda, kaynak ve araştırmalarda örnek olarak gösterilmiştir. Ayak taşı, ana taşı, menzil taşı kırılan rekorların canlı tanığı olmuştur. Rekorlar kâğıt üzerinde kalmamış, her zaman ölçülme imkânını verecek şekilde abide haline getirilmiştir. Sultan, paşa, devlet

adamı, askerler ve halk eşit şartlar altında yarışmışlardır. Sultan, paşa, devlet adamı gibi varlıklı şahısların diktikleri abidevi eserler devrinin mimari üsluplarını yansıtır. Bu taşlar; mermer işçiliği edebi manzum eserler ve hattatların hatları ile eşsiz eserlerdir. Bunların yanındaki kitabesiz mermer sütunlar ise bir kısmı maddi durumu iyi olmayan veya taşını dikmeden sefere giden şehitler adına,

Lütfü Efendi Haritasında Havuzbaşı

arkadaşları tarafından aralarında para toplanarak dikilen menzil taşlarıdır. Bu eserler de spor tarihimiz bakımından abidevi olanlarla eş değerdedir. Sporun seçilmiş bir kitleye değil, herkese açık ve eşit olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Ayrıca atışlar rüzgara göre yapıldığından menziller; Okmeydanı'na poyraz, yıldız, yıldız-poyraz, kible-keşişleme, kible, lodos, günbatısı-lodos yönlerden esen hakim rüzgarlara göre

dağılmışlardır. Bu bakımdan Okmeydanı deyince külliyeinin bulunduğu, minber ve müezzin sofalarının bulunduğu kısımlar değil, meydanın sınırı taşlar içinde kalan bütün alan aklımıza gelmelidir. Koruma da bu yönde olmalıdır.

Sınır taşı , ayak taşı, ana taşı ve menzil taşlarının sadece çevresinin değil, Okmeydanı'nın bütünü Tarihi Sit alanıdır. Okmeydanı spor alanı olduğu kadar sosyal bir alan hizmetini de görmüştür. Ordu sefere çıkarken burada toplanmış, Vehbi Surnâmesi'nde gördüğümüz gibi şehzadelerin ve halkın çocuklarının sünnet düğünleri burada yapılmış, Çıksalın , Havuzbaşı gibi yerler mesire yeri olarak kullanılmıştır.

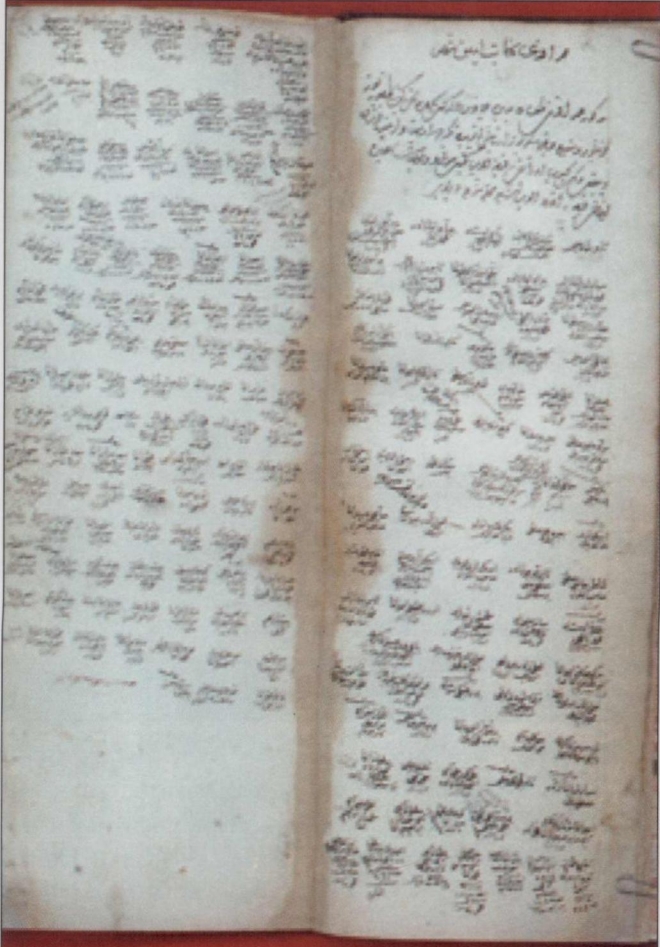
Okmeydanı'nın sınırı Aynalı Kavak Kasrından başlayarak Dârülaceze'nin bulunduğu yere kadar gider. İstanbul Fetih Cemiyeti'nde Halim Baki Kunter arşivinde Okmeydanı'nın iki haritası mevcuttur. Birinci harita takriben 17.yy. ikinci yarısına aittir. İkincisi 1286 (1869) tarihli Mühendishane-i Berr-i Hümayun yüzbaşlarından Lütfü Efendi'nin haritasıdır. Bu haritaları incelediğimizde; Okmeydanı arazisi yapılan ilçe taksimleri ile büyük kısmı Beyoğlu ilçesindedir. Çevreyolu

Sultan Mahmud II Menzil Taşı (günümüzde)

Lütfü Efendi Haritasında Kitabesi

Atıcılar Sicili Defteri

yasaklanmasına, yeni bir işlev ile kullanma ve aynı parselde tescilli yapı yerinde veya diğer boş alanlarda başka bir yeni yapılaşmaya izin verilemeyeceğine, tüm bu uygulamalar için koruma kurulu kararının alınması gerektiğine " dir. Bu kurul kararına göre kayıp olan binaların temellerinde kalan Sınır taşı, ayak taşı, ana taşı ve menzil taşları kayıp olsa bile yerleri haritalarda ve kitaplarda ada ve parsel numaraları ile fotoğrafları mevcuttur.

Taşların sökülerek bir yere taşınmaları sakıncalıdır. Okun atıldığı yere ayak taşı, düştüğü yere ana taşı dikilir, menzil açılır, ana taştan ileri ok atanlar menzil taşı diker. Eğer daha sonra ileriye ok atarsa taşını okun düştüğü yere (sürer) taşır. Okçulukla ilgili yazma kitaplarda menzil yeri, rüzgârı, kaçınıcı taş olduğu, gez adedi, atanın ismi, sapması ve rekor tarihi büyük bir dikkat ve titizlikle kayıt edilmiştir.

Okmeydanı'nda 1453 yılından itibaren kabza alanların isimlerinin yazılı olduğu "Sicil Defteri" yangında yanmıştır. 1682 yılında ikinci "Sicil Defteri" tutulmaya başlanmıştır. Bu sicil Defterinde 3375 okçunun isimleri yazılıdır . Atıcıların (okçuların) Okmeydanı'ndaki uymaları gereken kaide ve adabı açıklayan 9 fasıl ihtiva eden Kanun-nâme Rumât (Atıcılar Kanun-nâmesi) hazırlanmış Sultan Süleyman' ın tasdiki ile meriyete girmiştir. Türk Tarihinde İslamiyet'ten önce olduğu gibi İslamiyet'ten sonra da okçuluk kutsal sayılmıştır. Okçuluk ile ilgili Kırk Hadis (Hadis-i Erbain) kitap ve risalelerin başlarında yer almıştır. AYANOĞLU İsmail Fazıl: İstanbul 1974 kitabında ki Okçulukla ilgili hadislerden

yapılırken bir bölümü istimlak edilmiştir. Bir miktar arazi ise Şişli ve Kağıthane ilçesi sınırları içinde kalmıştır.

Okmeydanı; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun, Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun ve İstanbul 1. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Kararları ve özverili çalışmaları ile korunarak günümüze kadar gelmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 12.03.1997 gün ve 534 sayılı ilke kararı "Vakıf kökenli anıtsal yapıların fonksiyon değişikliklerinde varsa vakfiye veya vakfiye verine geçen hüccet, berat, ferman gibi belgeler veya vakıf senetlerinde yazılı fonksiyonlara uyulmasına özen gösterilmesi."dir. Bu prensip kararının da Okmeydanı'nda geçerli olması gereklidir.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı; "Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından, eldeki mevcut belgelerden (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanması ve ancak uygulama gerçekleşinceye kadar parsellerde her türlü inşai ve fiziki müdahalenin

Atıcılar Kanunnamesi'nin ilk sayfası

Atıcılar Kanunnamesi

Örnekler:

-Ebu Hureyre'den rivayet olunan hadis:

Ok atmayı öğreniniz ve ondan yüz çevirmeyiniz, zira iki hedef arasındaki mesafe, cennet bahçelerinden büyük bir bahçedir.

-Saidül-Hudri'den rivayet olunan hadis:

Atıcılığı ve Kur'ân-ı öğreniniz.

-Ebu Rafi'den rivayet olunan hadis:

Bizim hakkımız gibi çocukların da bizde hakları vardır ki o hak, ona yazı yazmakla ok atmağı öğretmek ve helâl miras bırakmaktır.

-Cabir'den rivayet olunan hadis:

Çocuklarınıza, ok atmayı öğretiniz.

- Ebu Kal'ave'den rivayet olunan hadis:

Çocuklarınıza atıcılığı ve yüzmeyi öğretiniz.

-İbni Ömer'den rivayet olunan hadis:

Ok atarak kişinin eğlenmesi, ne güzeldir. Kim atıcılığı öğrendikten sonra bırakırsa küfran-i nimet etmiş olur.

-Abdurrahman ibni Avf'dan rivayet edilen hadis:

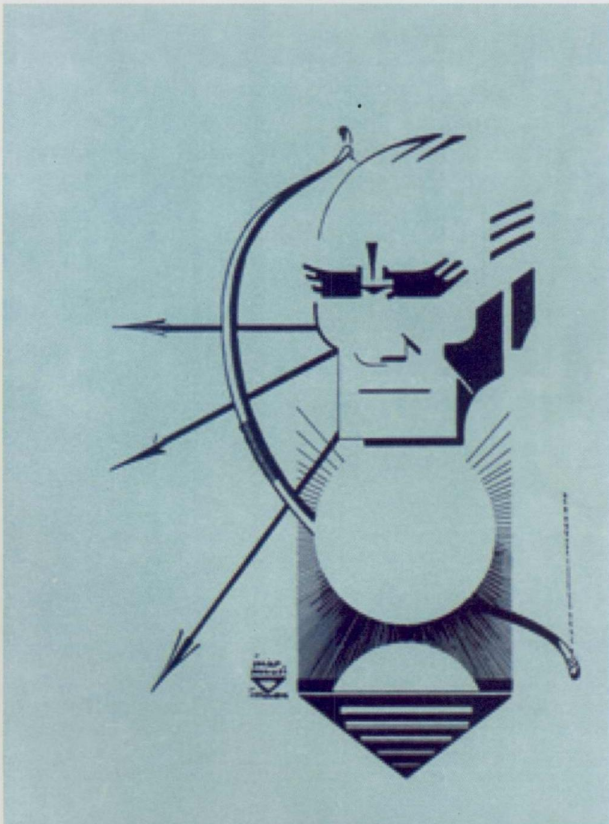
Kim oku ile atışı öğrenir, sonra onu bira kırsa bizden değildir.

-İbni Ömer Radiyallahu Anhuma'dan rivayet olunan hadis:

Ok atmak, haram olan oyunlardan değildir. Bilâkis atıcılık, eğlendiklerinizin en hayırlısıdır.

- Ebu Hüreyre'den rivayet olunan hadis:

Ok atmak İslâm'ın meziyetlerinden bir meziyettir.

Atatürk milli sporlara önem vermiş, Türk Okçuluğunun yıldızı yeniden parlamıştır.

- Ebud-derda'dan rivayet olunan hadis:

Nişan yeri ile hedef arasındaki mesafeyi yürüyen her kimseye, her adımı için bir hasene (sevap) vardır.

Bu hadisler, okçuluğa ve okmeydanlarına verilen değeri bize göstermektedir. Okmeydanı'nın "Cennet bahçelerinden büyük bir bahçe" olması günümüze kadar 553 yıl korunmasının en büyük delilidir.

Vakfiyelerdeki yazılı olan dua ve beddualarda Okmeydanı'nın (Ahmet ATEŞ: Vakfiyelerde Dua ve Beddualar. Vakıflar Dergisi, sayı: XVII. S. 5-54.) günümüze kadar korumuştur.

1849 tarihli Bahriye Nizâmname'sinin Madde 128' de Kaptanpaşa tarafından idare edilen bölgelerin kontrolünde Okmeydanı da vardır. Bir takım nöbetçinin gönderileceği yazılıdır.

Meşrutiyet dönemindeki Şurayı Devlet Kararı (Dosya no:43068, mazbata no: 541 Tarih 20 sene 341) Okmeydanı'nın spor alanı halinde korunmasıdır .

Cumhuriyet Devrinde Atatürk milli sporlara önem vermiş, Türk Okçuluğunun yıldızı yeniden parlamıştır. Okspor Kurumu açılmış, okçular Dolmabahçe Sarayı'nda gösteri atışı, Ankara'da 19 Mayıs törenlerinde Türk okları ve yaylarıyla atış yapmışlardır. Okspor Kurumu'nun kapatılması 2. dünya harbi'nde Türkiye savaşa girmese de ülkeye getirdiği ağır şartlar Okmeydanı'ndaki çalışmalarını güçleştirmiş ve ara verdirmiştir.

1942 yılında Admira takımı ile İstanbul'a gelen Berlin Beynelmille Olimpiyat Enstitüsü'nün Müdürü Dr. Carl Diem Okmeydanı'nı gezmiş İstanbul'un Fethinde tesis edilen bu milli spor alanına ve onun parlak tarihine sahip olduğundan dolayı İstanbul Şehri'nin kiskanılmaya layık bulunmuş hatıra defterine 8. VI. 1942 günü

Babaların kuvveti

Babaların cesareti

Babaların geleneği

Ebediyete kadar

yazmıştır.

Okmeydanı'nda en uzun menzil atışı 1281,5 gez ile Tozkoparan İskender'e aittir.

1281,5 gez x 66 cm. = 845,79 m dir.

Okmeydanı'nın korunması ve muhafazası için Bakanlar Kurulu 26/12/1964 tarih ve 6/4108 sayılı kararname ile karar vermiştir.

Kararname

İstanbul'daki hayrat vakıflardan (Ok Meydanı)'nın intifa hakkının 99 yıl süre ile ve Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclisi'nin "kararındaki şartlar dahilinde, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne devir ve tahsisi; Devlet Bakanlığı'nın 17/12/1964 tarihli ve 7044/12 "sayılı yazısına ilişik adı geçen İdare Meclisinin 4/12/1954 tarihli ve 332 sayılı kararı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 26/12/1964 tarihinin" de kararlaştırılmıştır.

Devlet Bak.'na (Vakıflar) Devlet Bak.'na (Beden T.G.M.)

Okmeydanı Minberi

Bu Kararname'ye göre Okmeydanı'nın devir, tahsisi ve spor faaliyetlerine elverişli imar planının yapılması için Başbakan adına Devlet Müsteşarı, Devlet Bakanı, Gençlik ve Spor Bakanlığı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından Devlet Bakanlığı'na, İstanbul Belediyesi Başkanlığı'na ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne yazılar yazılmıştır. Bu yazılarda yapılan ve yapılacak tahribatın sorumlusunun Vakıflar Genel Müdürlüğü'nü ilgilendireceği belirtilmiştir.

Okçuluk sporu, ok ve yayın icadından günümüze kadar; Türk spor tarihinde kesintisiz devam etmektedir. Okçularımız Olimpiyat, dünya, Avrupa Şampiyonası, Akdeniz oyunları ve Balkan Şampiyonalarında ferdi ve takım olarak başarılı neticeler almaktadır. Ancak

İstanbul Arkeoloji Müzesi Gümüş Tepsisi Detayı Env. No 78

bu müsabakalar da 90m. -70m.- 60m.-50m.- 30m. ye atış yapılmaktadır. 1931 yılında kurulan Uluslararası Okçuluk Federasyonu'na (FITA) Türkiye 1955 yılında 16. üye olarak katılmıştır. Ancak; geleneksel sporlarımızdan olan menzil atışı Okmeydanı gecekondu tarafından işgal altında olduğu için yapılamamakta ve dünya kamuoyuna tanıtılamamaktadır. Fatih Sultan Mehmed II. Okmeydanı'nı Halim Baki Kunter'in Ülkü 1.1 teşrin 1942 yeni seri sayı 25'teki "MİLLİ SPOR TARİHİ: FATİH'İN İSTANBUL'DA İLK ESERİ" yazısında "Fatih Sultan Mehmed İstanbul Okmeydanı'nı günün birinde sonu gelebilecek bir zaman için değil, ebedi olarak Türk sporcularına tahsis etmiştir. Resmi muamelesi bu yolda yapılmıştır. " şeklinde yazmıştır.

Sultanahmet'teki Hipodromu (At Meydanı), Milyon Taşı, Dikilitaş, Örme Sütun ve Burmalı Sütunu özenle koruyorsak, Çemberlitaş'ı başka bir yere taşımadan sık sık restore ediyorsak aynı şekilde Okmeydanı'ndaki tesislerimizi (Belge 15) de (Okçular Tekkesi, Minber Sofası, Müezzin Sofası, Sınır Taşları, Ayak Taşları, Ana Taşları, Menzil Taşları.) restore etmeliyiz. Nasıl Hipodrom (At Meydanı) Bizans'ın spor kültürünü yansıtıyorsa, Okmeydanı da Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyadaki tek ve eşi olmayan 553 yıllık spor kültürümüzü yansıtmaktadır. Türk Spor Tarihi açısından ata sporu olan okçuluk sporunun tarihi sürecine tanıklık eden Tarihi Okmeydanı alanının tamamının İstanbul gibi metropoliten kent alanı içinde şehrin nefes alan, okçuluk sporu ve diğer ata spor dallarının da yapılabileceği açık spor alanı ve açık hava müzesi haline getirilmesi başlıca hedef olmalıdır.

FATİH SULTAN MEHMED'İN OKÇULUĞU

Osmanlı Sultanları içinde ok atanlar ve menzil taşı dikenler vardır. Çelebi Sultan Mehmed, Sultan Murad II, Sultan Bayezid II, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan Selim II, Sultan Genç Osman, Sultan Murad IV, Sultan Mehmed IV, Sultan Ahmed III, Sultan Selim III, Sultan Mahmud II, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz okçuluğa önem vermişlerdir.

İstanbul Arkeoloji Müzesi maden eserlerinden envanter No. 78 gümüş tepsi Çanakkale ilinin Lapseki kazasından gelmiştir. Müzenin önemli eserlerinden biridir. Tepsi 43,8 cm çapındadır. Tepsinin ortasında siyah tenli, üstünde sol omzuna tutturulmuş tunika bulunan bir kadın figürü vardır. Taht şeklinde muhteşem bir iskemle üstündeki mindere oturmuş gümüş tepsideki kadının, sağ eli açık vaziyette omuz hizasından yukarı kalkmış, sol elinde bir yay vardır. Sol elin durumu ok atış şeklini hatırlatıyorsa da dirseğin göğüsten aşağıda durması, sağ elin başparmağında zihgir olmayışı bize figürün ok atmadığını, yayın figürle ilgili bir sembol olduğunu gösterir. Ayrıca kompozisyonda ok ve sadak bulunmayışı bu düşüncemizi desteklemektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Env. No. 2134/3 de Haydar Reis (Nigarî) ye ait olduğu kabul edilen Şehzade Selim (Selim II) minyatürü ile mukayese edersek aradaki farkı açık bir şekilde görürüz. Minyatürde kolun, dirsek ile omuz arasının tam yere paralel durumu, çilenin başparmaktaki zihgir ile

çekilmiş olduğu, diğer dört parmak uçlarının kıvrılmış olduğu açıkça görülmektedir. Sultan Selim II'nin sağ kolunu kaftandan çıkarmış olması sultana rahat ve isabetli atış imkânı vermektedir. Kanuni Sultan Süleyman ve iki Has Odalıyı gösteren Haydar Reis Nigarî'nin Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Env.No.2134, y.a. minyatürün de Kanuni'nin sağ elinde mendil ve başparmağında zihgir vardır. Fatih Sultan Mehmed II'nin Şiblizâde Ahmet'e daha önce Nakkaş Sinan'a atfedilen gül koklayan Fatih minyatürü Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Env. No.2153.y.10'a da kayıtlıdır. Minyatürde Fatih'i sağ elindeki gülü koklarken ve sol elini dizinin üstünde mendil tutarken görürüz. Bu minyatür günümüze kadar Fatih'in gül kokladığı ön plana çıkartılarak gelmiştir. Ayrıca serçe parmağında taşlı bir yüzük görülür. Selim II ve Kanunî'nin sağ ellerinin başparmaklarındaki zihgirlerin benzerleri Fatih'in sağ elinin başparmağındadır. Fatih'in başparmağındaki zihgir bize Fatih'in ok attığını kesin olarak ispat eder. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Seksiyonundaki zihgirleri incelersek bunların kıymetli taşlarla bezenmiş olduklarını görürüz. Örneğini sunduğumuz Hazine Env.No.74 zihgir yeşim taşından üzeri burma altın telli, altın yapraklı, yakut taşlarla çevrelenmiş, tek zümrüt taşlıdır.

T.S.M de Hazine Env.74

Ok atışında kullanılması kolay değildir. Okun çilesi, zihgirdeki yakut taşlarına takılacağından isabetli bir atış yapma imkânı yoktur. Yavuz Sultan Selim'in Hünernâme C.I v.217 a ve Sultan Selim II'nin Hazine 2134/3' deki minyatürlerinde el putasına (ayna) yapılan ok atışları ancak müzeyyen olmayan zihgirlerle mümkündür. Hazine'deki zihgirler merasimler ve elçi kabul törenlerinde ok ve yayla birlikte hâkimiyet sembolü olarak kullanılmıştır. Hünernâme C. I.v. 138 a' da Fatih'in babası Sultan Murad II'yi Avrupalı elçiler önünde kabağa ok atarken görmekteyiz.

Edirne'de 27 Recep 835 [30 Mart 1432]'de doğan Fatih Sultan Mehmed II şehzedeliğinde Manisa'ya vali gönderilmiştir. Amasya valiliği şüphelidir. Gelibolu, Edirne ile Manisa arasındaki yolun üzerindedir. Valiliği şüpheli olan Amasya'yı kabul etmezsek Edirne, Manisa ve Gelibolu'da okmeydanları vardır. Gelibolu Okmeydanı'ndaki Azebler Namazgâhı sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Özellikle her üç Okmeydanı [Edirne, Manisa ve Gelibolu] ile İstanbul Okmeydanı'nda fetihten önce ve sonra Fatih Sultan Mehmed II'nin ok attığını kabul edebiliriz.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- AYANOĞLU, İsmail Fazıl, Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi, İstanbul 1974.
- HEATH, E.G., The Grey Goose Wing: A History of Archery. Berkshire 1971.
- HEIN-Joachim: "Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen", Der

II. Selim Minyatürü TSM Hazine Env. No. 2134/3

İslam, XIV, 1925, s.289-360, XV, 1926, s.1-78, 233-294.

- HATTATOĞLU, İlhan, İstanbul Arkeoloji Müzesi Maden Eserlerinden 78 Envanter No.lu Gümüş Tepsi. Yayımlanmamış Terfi Etüdü, İstanbul 1970.
- İRTEM, Süleyman Kani, Türk Kemankeşleri, İstanbul 1939.
- KAHRAMAN, Atif, Osmanlı Devletinde Spor, Ankara 1995.
- KLOPSTEG, Paul. E., Turkish Archery and Composite Bow. Evanston, Illinois 1947, (2nd Ed.).
- KUNTER, Halim Baki, "Fatih'in İstanbul'da ilk Eseri", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 25.
- KUNTER, Halim Baki, "Okmeydanı'nın Eski Teşkilâtı", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 29.
- KUNTER, Halim Baki, "Okmeydanı'ndaki Eski ve Yeni Çalışmalar", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 193, sayı 31.
- KUNTER, Halim Baki, Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar, İstanbul 1938.
- KUNTER, Halim Baki, "Türk Spor Mimarisine Dair", Güzel Sanatlar, 1944, Sayı V. S.148-159.
- MUSTAFA KANI, Telhis-i Resailü'r-Rumat, İstanbul (Matbaa-i Amire). 1263 (1847).
- ÖZ, Tahsin, Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul 1933.
- YÜCEL Ünsal, Türk Okçuluğu Ankara 1999
- * Halim Baki KUNTER arşivine ait harita ve belgelerin neşrine izin veren İstanbul Fatih Cemiyeti Başkanı Y. Mimar Aydın YÜKSEL'e teşekkür ederim.
- * Topkapı Sarayı Müzesi Envanterine kayıtlı eserler Müze Müdürlüğü'nün izni ile nesredilmiştir. Teşekkür ederim.
- * Envanter no. 78 Gümüş Tepsi. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün izni ile neşredilmiştir. Teşekkür ederim.

Fatih Sultan Mehmet TSM Hazine Env. No.2153.y.10

çekilmiş olduğu, diğer dört parmak uçlarının kıvrılmış olduğu açıkça görülmektedir. Sultan Selim II'nin sağ kolunu kaftandan çıkarmış olması sultana rahat ve isabetli atış imkânı vermektedir. Kanuni Sultan Süleyman ve iki Has Odalıyı gösteren Haydar Reis Nigarî'nin Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Env.No.2134, y.a. minyatürün de Kanuni'nin sağ elinde mendil ve başparmağında zihgir vardır. Fatih Sultan Mehmed II'nin Şiblizâde Ahmet'e daha önce Nakkaş Sinan'a atfedilen gül koklayan Fatih minyatürü Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Env. No.2153.y.10'a da kayıtlıdır. Minyatürde Fatih'i sağ elindeki gülü koklarken ve sol elini dizinin üstünde mendil tutarken görürüz. Bu minyatür günümüze kadar Fatih'in gül kokladığı ön plana çıkartılarak gelmiştir. Ayrıca serçe parmağında taşlı bir yüzük görülür. Selim II ve Kanunî'nin sağ ellerinin başparmaklarındaki zihgirlerin benzerleri Fatih'in sağ elinin başparmağındadır. Fatih'in başparmağındaki zihgir bize Fatih'in ok attığını kesin olarak ispat eder. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Seksiyonundaki zihgirleri incelersek bunların kıymetli taşlarla bezenmiş olduklarını görürüz. Örneğini sunduğumuz Hazine Env.No.74 zihgir yeşim taşından üzeri burma altın telli, altın yapraklı, yakut taşlarla çevrelenmiş, tek zümrüt taşlıdır.

T.S.M de Hazine Env.74

Ok atışında kullanılması kolay değildir. Okun çilesi, zihgirdeki yakut taşlarına takılacağından isabetli bir atış yapma imkânı yoktur. Yavuz Sultan Selim'in Hünernâme C.I v.217 a ve Sultan Selim II'nin Hazine 2134/3' deki minyatürlerinde el putasına (ayna) yapılan ok atışları ancak müzeyyen olmayan zihgirlerle mümkündür. Hazine'deki zihgirler merasimler ve elçi kabul törenlerinde ok ve yayla birlikte hâkimiyet sembolü olarak kullanılmıştır. Hünernâme C. I.v. 138 a' da Fatih'in babası Sultan Murad II'yi Avrupalı elçiler önünde kabağa ok atarken görmekteyiz.

Edirne'de 27 Recep 835 [30 Mart 1432]'de doğan Fatih Sultan Mehmed II şehzedeliğinde Manisa'ya vali gönderilmiştir. Amasya valiliği şüphelidir. Gelibolu, Edirne ile Manisa arasındaki yolun üzerindedir. Valiliği şüpheli olan Amasya'yı kabul etmezsek Edirne, Manisa ve Gelibolu'da okmeydanları vardır. Gelibolu Okmeydanı'ndaki Azebler Namazgâhı sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Özellikle her üç Okmeydanı [Edirne, Manisa ve Gelibolu] ile İstanbul Okmeydanı'nda fetihten önce ve sonra Fatih Sultan Mehmed II'nin ok attığını kabul edebiliriz.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- AYANOĞLU, İsmail Fazıl, Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi, İstanbul 1974.
- HEATH, E.G., The Grey Goose Wing: A History of Archery. Berkshire 1971.
- HEIN-Joachim: "Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen", Der

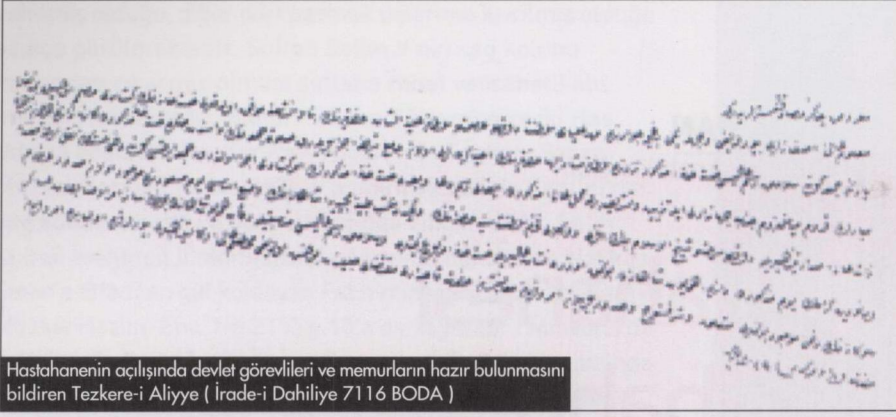
II. Selim Minyatürü TSM Hazine Env. No. 2134/3

İslam, XIV, 1925, s.289-360, XV, 1926, s.1-78, 233-294.

- HATTATOĞLU, İlhan, İstanbul Arkeoloji Müzesi Maden Eserlerinden 78 Envanter No.lu Gümüş Tepsi. Yayımlanmamış Terfi Etüdü, İstanbul 1970.
- İRTEM, Süleyman Kani, Türk Kemankeşleri, İstanbul 1939.
- KAHRAMAN, Atif, Osmanlı Devletinde Spor, Ankara 1995.
- KLOPSTEG, Paul. E., Turkish Archery and Composite Bow. Evanston, Illinois 1947, (2nd Ed.).
- KUNTER, Halim Baki, "Fatih'in İstanbul'da ilk Eseri", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 25.
- KUNTER, Halim Baki, "Okmeydanı'nın Eski Teşkilâtı", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 29.
- KUNTER, Halim Baki, "Okmeydanı'ndaki Eski ve Yeni Çalışmalar", Ülkü, (Yeni Seri) C. III, 193, sayı 31.
- KUNTER, Halim Baki, Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar, İstanbul 1938.
- KUNTER, Halim Baki, "Türk Spor Mimarısına Dair", Güzel Sanatlar, 1944, Sayı V. S.148-159.
- MUSTAFA KANI, Telhis-i Resailü'r-Rumat, İstanbul (Matbaa-i Amire). 1263 (1847).
- ÖZ, Tahsin, Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, İstanbul 1933.
- YÜCEL Ünsal, Türk Okçuluğu Ankara 1999
- * Halim Baki KUNTER arşivine ait harita ve belgelerin neşrine izin veren İstanbul Fatih Cemiyeti Başkanı Y. Mimar Aydın YÜKSEL'e teşekkür ederim.
- * Topkapı Sarayı Müzesi Envanterine kayıtlı eserler Müze Müdürlüğü'nün izni ile nesredilmiştir. Teşekkür ederim.
- * Envanter no. 78 Gümüş Tepsi. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nün izni ile neşredilmiştir. Teşekkür ederim.

Fatih Sultan Mehmet TSM Hazine Env. No.2153.y.10

bimarhanelerin yetersiz olmasından ötürü³ kimi binalar geçici olarak hastahane yerine kullanılmıştır.⁴ Kolera salgını nedeni ile İstanbul'da alıkonulan hastalar ve 1843 de başlayan şiddetli çiçek salgını çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni ve modern bir hastanenin kurulmasını zorunluluk haline getirmiş, Bezmiâlem Valide Sultan bu hastanenin yapımını üstlenmiştir. Hastahane arsası olarak şehir yoğunluğu dışında (salgın hastalıkların şehre yayılmaması için) havadar Nakkaş Paşa arsası olarak bilinen Yenibahçe çayırı arkası seçilmiştir.⁵ Vakfiyede "43.661 zira⁶ mahalli Sultan Mustafa Han vakıflarından Keyvanzade Zeynep Kadın, Helvacıbaşı İskender Ağa ve 487 zira mahalli Mustafa Ağa vakfından 14880 zirası Sultan Bayezid vakıflarından, Yenibahçe Çayırı bitişiğinde üç tarafı Baltacı Odaları diye binen evler, Ebubekir Paşa Bostanı ve umuma ait yol ile sınırlı tamamı 58308 zira kare" arsa olarak tanımlanan.⁷ arsanın üzerine Valide Sultan; 3 masura tatlı suya sahip bir hastane, yanında camii, çeşme ve hamam⁸ inşa ettirmiştir. Açılışından iki yıl sonra düzenlenen bir vakfiye ile "Gureba-yi Müslimin'e" vakfedilen hastahane o

dönemki Osmanlı kayıtlarına "hastane" adı ile geçmiştir. Hem tarih şiiirleri Ziver Paşa'ya ait kitabelerinde⁹ hem de Valide Sultan'ın vakfiyelerinde yapı hep hastahane adı ile anılmıştır. Daha önceleri aynı işlevi gören yapılar bimarhane, şifahane, darüşşifa gibi isimler alırken , hastahane kelimesi dönemin batılı modellere yönelik ıslahat hareketleri paralelinde sağlık kurumlarındaki değişimin göstergesi olarak, batılı kabullere uygun bu yeni sağlık kuruluşunun tanımlanmasında kullanılmıştır. İlk vakıf hastahanesi olma ayrıcalığını da taşıyan hastahane gariplere hizmet vermek amacıyla yapıldığını belirten Gureba sözcüğünün geçtiği ikinci sağlık kuruluşudur.¹⁰

Takvim-i Vekâyi hastanenin inşa ve kuruluşuna nezaret etmek üzere Valide Sultan tarafından kethüdası ve Darbhane-i mire Nazırı Seyyid Muhammed(Mehmed) Tahir Bey'in görevlendirildiğini yazmaktadır. Binanın inşaatını Evkaf(Vakıflar) İnşaat Müdürü Abdülhalim Efendi idare etmiştir.¹¹

Hastahanenin resmi açılışına ait kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Kâzım Gürkan, Takvim-i Vekâyi nüshalarını kaynak göstererek hastahanenin açılışını H 24 Rebiyülevvel 1261/ 4 Nisan 1843 olarak vermiştir. Kaynak olarak

gösterdiği H Zilhicce 1261/ Aralık 1845 No.293, Fi Muharrem 1261/ Ocak 1845 No.281 tarihli Takvim-i Vekâyilerde hastanenin açılış töreninin nasıl olacağına dair ayrıntılar olmasına rağmen kesin açılışın Mali 1263 yılı martında (Mart 1847) olduğu 27 Safer 1263 / 14 Şubat 1847 Takvim-i Vekâyi'den anlaşılmaktadır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi İrade Dahiliye tasnifinde bulunan 7116 no.lu 23 Ramazan 1263 / 4 Eylül 1847 tarihli tezkere-i âliyye'de; Sultan'ın Cuma namazını hastane yanındaki camii şerifte kıldıktan sonra (yarın) hastanede bulunan Daire-i Hûmâyun-u Şahane'ye gideceği, dua merasiminden sonra hastahanenin açılışını emredeceği, hastaların da cumartesi günü nakledileceği¹², küşad(açılış) günü memurin ve vükelanın(devlet adamları ve memurlar) hastahanenin Daire-i Hûmâyun'unda hazır bulunmaları bildirilmektedir.¹³

Hastahanenin idaresine ait esasları belirleyen vakfiyenin ve hastaların kabul-tedavi şartları, günlük ne kadar yemek verileceği, kaç doktorun hastanede çalışacağı, aylıklarının ne olacağı gibi tüm idari ayrıntıları belirleyen İdare-i Dahiliye Nizamnamesi'nin de 22 Safer 1263 / 9 Ocak 1847 tarihli olması hastanenin hizmete 1263/1847 Mart'ında başladığını kanıtlamaktadır. Hastahanenin yapım tarihi ile ilgili olarak, Ziver Paşa tarafından yazılmış üç tarih şiiri mevcuttur¹⁴. Üç ayrı kitabe için yazılmış oldukları anlaşılan şiirlerden biri, zaman içersinde ana giriş kapısına dönüşmüş olan güney cephesindeki giriş kapısının üzerindeki kitabede yer almaktadır. Diğer kitabe özgün yerinde değildir. 1993 deki restorasyon çalışmaları sırasında avlunun(iç bahçe) kuzeydoğu köşesinde zemin kotunun altında bulunmuştur. Kâzım Gürkan'ın 1967'de hastahanenin arkasındaki çayırdaki

parça halinde durduğunu belirttiği kitabe bu olmalıdır. Hastahane varlığı eski haritalardan anlaşılan diğer iki giriş kapısından birine ait olması olası iki parça halindeki kitabe 1996 daki restorasyon çalışmaları sırasında şantiye binasının içinde bulunmakta idi. Günümüze ulaşamayan bir üçüncü kitabenin var olduğu Âsâr-ı Ziver Paşa'da bulunan Ziver Paşa tarafından yazılan hastahaneyle ilgili üçüncü tarih şiiirinden anlaşılmaktadır.¹⁵ Ziver Paşa'nın şiiirlerinden oluşan kitapta yer alan hastahaneyle ilgili tarih şiiirlerinin üçünün de altındaki tarih 1261/ 1845 dir. Ziver Paşa'nın şiiirleri üzerinde yer alan "Valide Sultan Hazretleri'nin gurebaya mahsus inşa buyurdıkları hastahaneyle tarihtir" ifadesi dikkate alındığında; Paşa'nın, şiiirleri, inşaat başladığı fakat tamamlamadığı bir dönemde yazmış olduğu düşüncesi aklı gelmektedir.

Hasta kabul şartlarını tespit eden ilk nizamname tedavisi imkansız hastaların hastahaneyle alınmamasını kesin olarak belirtirken, bu yeni hastahaneyle kimsesizlerin barındığı, bakımsız metruk binalardan ayırarak batılı modellere ve çağın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılanan Devletin yeni sağlık kurumunun yeni tanımını da belirlemiştir.¹⁶ Bulaşıcı hastalıkları koğuş olarak ayıran ilk kuruluşta Kazım Gürkan'a göre yatak sayısı 201'dir. Yine Gürkan'a göre hastahaneyle ilgili ilk plan şeması 12 koğuş, bir eczane, bir tabib-i evvel(başhekim), bir tabib-i sani (başhekim yardımcısı), bir müdür, bir eczacılar bir de cerrahlar odasından oluşmaktadır. Ek bina olarak hamam, mutfak ve çamaşır daireleri bulunmaktadır.¹⁷ Yapının ilk yapımına ait herhangi bir çizim ya da mimari tanım mevcut değildir. 1996 yılında durdurulan restorasyon çalışmaları sırasında yapılan sondaj, kazı ve liberasyonlar sonucunda ortaya çıkan yapının konstrüksiyonu, arşiv belgeleri yardımıyla değerlendirildiğinde yapının ilk konumu ve mimarisi hakkında aşağıdaki değerlendirmeyi yapmak olanaklıdır.

İç avlulu dikdörtgen bir plana sahip olan yapının Nakkaş Paşa arsası olarak bilinen yerinde daha önceki dönemlere ait birtakım yapı kalıntıları olduğu vakfiyeden ve kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yapının günümüze ulaşabilmiş tek özgün girişi (ana giriş) güney cephesindedir. Yapıldığı dönemde yapıya ulaşımı sağlayan Baruthane Yokuşu'ndan gelen yola göre düzenlenmiş bu ana girişin dışında

birisi kuzey cephesinde (çayır cephesi, arka cephe) diğeri doğu cephesinde (sağ yan cephe) iki giriş daha olduğu yapının bulunduğu bölgeyi kapsayan XIX. Yy. ikinci yarısı ve XX. Yy. başına ait İstanbul haritalarından anlaşılmaktadır. Binanın önyüzü Hastahane Sokağı'na arka yüzü ise Yenibahçe Çayırı'na (günümüzde Vatan Caddesi) cephelidir. Hastane Caddesi'ne paralel olarak inşa edilen yapı, eğime paralel olarak araziye oturduğu için ön cepheden tek arka cephede iki katlıdır. Eğime paralel olarak kuzey ve doğu cepheleri iki katı düzenlenmiş, kuzey ve doğu cephelerinin kesiştiği kısma bir üçüncü kat (bodrum) ilave edilmiştir. Bu bodruma kuzey ve doğu cephelerinden dışarıdan iki ayrı giriş(büyük bir olasılıkla servis girişleri) verilmiştir. Kuzey cephesinin orta aksına 1910-11 yılları arasında bir kat ilave edilmiş ve bu kısım yeniden düzenlenmiştir. Avlu cephesinde 1. Ulusal Mimari üslubunu yansıtan pencereleri ve silmeleri ile hemen ayrılan bu kısmın yerinde büyük bir olasılıkla diğeri üç kolda olduğu gibi yuvarlak merdivenlerle yükseltilmiş üzeri üçgen alınlıklı saçağı taşıyan iki kolunu olan avlu çıkışı bulunmaktaydı.

Ana girişi güney cephesinden tasarlanmış, günümüzdeki yol kotundan 1,5 m. aşağıda olan yapıya günümüzde sokak kotu ile aynı yükseklikte bir giriş revakından girilmektedir. Orta aksta yer alan üzeri kitabeli düz lentolu, çift kanatlı ahşap giriş kapısının iki yanında biri oval diğeri dikdörtgen biçimli ikişer pencere bulunmaktadır. Kapı ile sokak arasında kalan bölümün üzeri iki Dor sütunun

taşıdığı üçgen bir alınlıkla örtülmüş, kapının iki yanında yer alan ve alınlığı taşıyan sütunlar iki yanda 20 cm. yüksekte birer seki ile yükseltilmiş kısımlara oturtulmuştur. Giriş revakının yapı kitlesinden önde oluşu, ön bahçe olarak kullanılan bahçeye bakan iki yanının sağır duvarla kapalı olması, yapının yapıldığı dönemde giriş revakının iki yanına bitişik başka mekanların var olduğunu göstermektedir. Büyük bir olasılıkla bu mekanlar Vakfiye'de sözü edilen hamam ve dükkanlardır.

Süheyl Ünver, Vakıflar Dergisi II. Sayısı'nda yer alan "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar" adlı çalışmasında Gureba hastanesi Eski Hamamı olarak yapının giriş revakına sağ taraftan bitişik, günümüzde varolmayan bir hamam planı yayınlamıştır. Vakıf İnşaat Arşivi'nde bulunan üzerinde çizeni ve çizim tarihine ait bir bilgi bulunmayan, Gureba Hastahanesi'ne ait bir planın parçası olduğu anlaşılan bu planda hamamın Hastahane Caddesi'nden bir girişi, hastahane içinden ayrı bir girişi olduğu görülmektedir. Ünver, hamamın 1920'de harap bir halde olduğunu, soyunmalık yerinde Vidin Kalesi'ne benzeyen mermer bir havuz bulunduğunu, harap haldeki hamamın kısa bir süre sonra yıktırıldığını belirtmektedir. Hastahane avlusunun (iç bahçesinin) orta aksında dikdörtgen bir havuz bulunmaktadır. Havuzun ortasında günümüzde havuz kenarına dayalı biçimde duran, eski fotoğraflarda havuzun ortasında görünen, 1921 tarihli albümde bulunan daha eski

Giriş Holü 1. Ulusal Mimari Üslubundaki merdivenler (1993 Restorasyonu öncesi, Ataseven Arşivi)

fotoğraflarda ise görülmeyen kale biçimli mermer bir havuz göbeği mevcuttur. Bu göbeğin eski fotoğraflarda varolmaması, Ünver'in Hastahane'nin Eski Hamamı'nda varlığını bildirdiği soyunmalık kısmındaki Vidin Kalesi'ne benzeyen havuz göbeğinin hamam yıkıldıktan sonra avludaki havuzun ortasına konduğunu düşündürmektedir.

Giriş kapısından sonra yer alan holden 8 basamakla koridora inilmektedir. Basamakların yanında yer alan mermer merdiven babaları 1. Ulusal Mimari Üslubu'ndadır. Bu üslup farklılığı Mimar Kemaleddin Bey tarafından güney cephesine yapılan kat ilavesi ve yeniden düzenleme sırasında bu bölümün de elden geçirilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Genel tasarım ilkesi olarak Bolak'a göre,¹⁸ "medrese planlı darüşşifalar ve bimarhanelerle döneminin reformist yaklaşımı modelleri arasında bir çizgide" olan hastahane; planlama ilkesi olarak geleneksel sağlık kurumlarına bulaşıcı hastalıkların koğuş olarak ayrılması, koridorların büyük kapılarla ayrılması gibi birtakım yenilikler getirmiş olmasına karşın geleneksel şemayı da henüz tam terk edememiştir. Aynı dönemde Avrupa'da pavyonlar halinde hastahane planları uygulanırken batıyı örnek alarak yenilik hareketlerine girişen Osmanlı Devleti'nin yeni sağlık kurumu modeli olarak ortaya koyduğu yapıda bir avlu etrafını çevreleyen koridora açılan odaların yer aldığı klasik medrese şemasının kullanılması

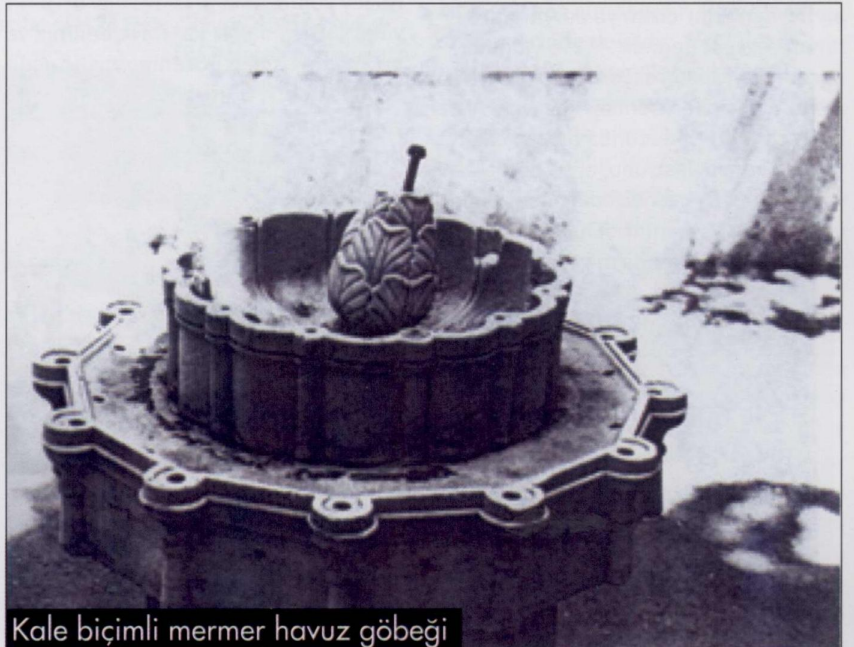
ilginçtir. Geleneksel şemadan fazla uzaklaşmamış olması yapının bir Osmanlı mimarı tarafından tasarlandığını düşündürmekte, geleneksel eğitim ile yetişen mimarın geleneksel şemayı kullanırken yönetimin batıya yönelik yenileşme isteğini karşılamak amacıyla koridorları kapalı hale getirdiği, koridor başlarına ilave ettiği büyük kapılarla hastanenin dört kolunu yarı bağımsız birimler haline getirmeğe çalıştığı gözlenmektedir. Tasarım ilkesi olarak ortada 60x84 m boyutlarında bir avluyu çevreleyen geniş açıklıklı (1.50m.) pencerelere sahip bir koridor ve koridora ortada bir kapı iki yanında ikişer pencere ile açılan koğuşlardan oluşan yapının giriş kolu diğer üç koldan daha dar tutulmuş (14m.) idare ve hastahane'nin hamam, cami gibi

ikincil işlevleri buraya yerleştirilmiştir. Girişin sağındaki ve solundaki kollarla kuzey kolu hasta koğuşları olarak düzenlenmiş, arka cephe(kuzey) köşelerine tuvaletler konulmuştur. Her dört kolun iç avluya bakan orta akslarında düzenlenen, üzerindeki üçgen alınlığı ahşap kolonların taşıdığı yuvarlak merdivenlerle yükseltilmiş kapı ile bahçeye bağlantı sağlanmıştır. Bahçenin orta aksında yukarıda sözü edilen dikdörtgen havuz bulunmaktadır.

Koğuşlar, koridora bakan iç cephelerinde üzeri düz lentolu giriş kapısı, iki yanında ikişer pencere, kapı duvarına paralel dış duvarda ise üzer düz lentolu 5 pencere, kısa kenarlarda kandil koymak için düzenlenmiş kemerli aydınlatma nişlerinden

oluşmaktadır. Bu nişlere konulan aydınlatma aygıtlarının dumanını çekmek için duvar içinde keramik, parçalı ve geçmeli künk borular yerleştirilmiştir. Kagir olan hastahane'nin inşaat malzemesi tuğla hatıllı moloz taştır. İç bölmelerde yer yer tuğla duvarlar da mevcuttur. Düz lentolu taş söveli pencerelerin yer aldığı cephelerde giriş revakı hariç herhangi bir süsleme elemanı bulunmamaktadır. Köşelerde kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde betonarme olan döşemelerin ilk yapımda malta taş, ahşap ve kırmızı tuğla olduğu yapıya ilişkin tamirat belgelerinden anlaşılmaktadır. İki yana eğimli ahşap kırma çatı ile örtülü yapının üzeri günümüzde Marsilya kiremit kaplıdır. Çatıda 3 tane yangın duvarı yer almaktadır.

Hastane ilk kez 1279-80 / 1864 yılında tamir edilmiştir. Hastahane yapılan tamirat ve eklentilerle ilgili Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi'nde pek çok belge mevcuttur¹⁹. Bu tamirat ve onarımlar içerisinde en geniş kapsamlı olan 1311/ 1893 yılında İstanbul'da çıkan kolera salgını sırasında Evkaf Nezareti'nce yapılması planlanan ancak uygulanmayan kagir barakalar ve Meşrutiyetin ilk Evkaf Nazırı Halil Hamdi Hamade Paşa'nın başlattığı yerine geçen Ürgüplü Hayri Efendi'nin gerçekleştirdiği ıslah ve tamir çalışmalarıdır. Bu çalışmalar için Evkaf Heyet-i İnşaiya Müdürü Mimar Kemaleddin Bey ve Doktor Adnan (Adivar)ın da içinde bulunduğu bir komisyon kurulmuş, komisyon görüşü uyarınca eski binanın ıslahı yanı

Kale biçimli mermer havuz göbeği

sıra hastanenin güney tarafında Baruthane Yokuşu'un yanındaki Pertevniyal Sulan Vakfı'na ait arazi kiralanarak kısmen de istimlak edilerek yeni binalar inşa edilmesine karar verilmiştir. Projeleri Mimar Kemaleddin Bey'e ait olan inşaatın yapımı 1328 / 1910 yılında Holzmann adındaki bir Alman şirketine verilmiştir. 1328 / 1910 yılında başlayan inşaat Balkan Savaşı'nın getirdiği mali güçlüklerden ötürü durmuş, bir süre sonra tekrar başlamıştır. 1. Dünya Savaşı'nın ilanıyla kaba inşaatı bitmiş bulunan idare ve poliklinik pavyonları ile 5 hasta pavyonunun inşasına tekrar ara verilmiş.²⁰ 6 pavyon tütün deposu olarak kiraya verilmiştir. 1329 / 1911-1330 / 1912 yıllarında İstanbul'da tekrar hüküm süren kolera nedeniyle Yenibahçe Çayır'ında barakalar kurulmuş, hastahane de ilaç ve tedavi konularında bu hastalarla ilgilenmiştir.

1 Mayıs 1924'de hastahane mali işleri ve bütçesi Evkaf(Vakıflar)'da kalmak kaydıyla doktorların atanması, çalışma şekli gibi sıhhi ve idari konularda Sıhhat Vekaleti'ne bağlanmıştır.²¹ 1924-25 ders yılı başında Tıp Fakültesi Müderrisler Meclisi'nin verdiği kararla tıp öğrencilerinin son iki sınıfının Haydarpaşa'dan İstanbul'a geçirilmesi ve İstanbul yakasındaki üç hastahanedeki (Gureba, Haseki, Cerrahpaşa) yararlanması kabul edilmiştir.²² Gureba Hastahanesi'ne 50 öğrenci gelmiş, bu öğrenciler koşullara bölünmüş, belli zamanlarda sonradan Dahiliye Polikliniği olan odada ders almışlardır. 1925 ile 1932 yılları arasında hastanede yeni oluşan ihtiyaçlara göre yeni düzenleme ve ilave çalışmaları sürmüştür.²³ 1 Ağustos 1933 deki üniversite reformunda Haydarpaşa'dan alınarak Beyazıt'taki merkez binasına yerleştirilen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin klinikleri İstanbul'daki 5 büyük hastahaneye dağıtılmış, Gureba Hastahanesi'ne Tefvik Sağlam'ın başkanlığında II. Dahiliye, Erich Rutin başkanlığında Kulak- Burun- Boğaz ve Hulusi Behçet başkanlığında Deri ve Frengi klinikleri taşınarak eski binaya yerleştirilmiştir.²⁴ 1939'da Üniversite Gureba Hastahanesi'nin yarım olan yeni binalarını tamamlayarak, enstitü ve kliniklerini bu binalara yerleştirmeye başlamış, 1965'te yeni pavyonların mülkiyetini vakıflardan almış, yeni pavyonların çevresindeki ek inşaatlarla gelişimine devam etmiş, Gureba Hastahanesi ise eski bina etrafında gelişimine devam etmiştir.²⁷

Haziran 1956'da hastane yönetiminin yeniden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmesinden sonra Vakıflar hastahanesinin boş arsası üzerine 575 yataklı yeni bir hastahane yaptırmaya karar vermiş, uzun süren(20 sene) inşaat sonucunda 1990'da yeni bina hizmete girmiş, eski bina boşaltılarak restorasyona alınmıştır. 1996'ya kadar süren restorasyon çalışmaları sırasında yapının tarihi belge niteliğini ve özgün planlamasını yorumlayabilecek pek çok veri ortaya çıkmış, ne yazık ki 1996 da restorasyon çalışmaları durdurulmuştur. Günümüzde metruk bir yapı görünümünde olan , Osmanlı Devleti'nin yeniden güçlenme, çağı yakalama, çağdaşlarıyla yarışma ideolojisi içerisinde sağlık alanında gerçekleştirdiği yeniliklerin günümüze ulaşabilmiş bu anıtının en kısa zamanda restorasyonunun tamamlanması, gelecek kuşaklara aktarılması, geçmişin güçlükleri ve gururunu taşıyan tarihi belge niteliği ve tarihsel anıları ile yeniden hizmet vermeye devam etmesi geçmişimize, kültürümüze ve geleceğimize sahip çıkma konusunda önemli bir adım olacaktır.

Vakıf Gureba Hastanesi'nin 2006 yılının Ağustos ayında ihalesi yapıldı. Restorasyon çalışmaları başlamış olup Mart 2007'de bitirilmesi planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ataseven, Asaf, "Bezm-i Alem Valide Sultan'ın Gureba Hastahanesini Fakir ve Garip Müslümanlara Tahsis Etmesi Hakkında Deliller" Bezm-i Alem Valide Sultan'ın Gureba Hastahanesi Dergisi, Sa.17, 1990, s.53.
- Ataseven, Asaf, Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Alem Valide Sultan Gureba Hastahanesi , İstanbul,1985.
- Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfiyeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Kasa no.11.
- Bolak, Orhan, Hastanelerimiz , İstanbul, 1950.
- Gürkan, Kazım İsmail, Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Tarihiçesi, İstanbul, Tıp Fakültesi El Kitapları Serisi, No.4, 1967.
- Gürkan, Kazım İsmail, Süleymaniye Darüşşifası, İstanbul, 1966.
- İrade-i Dahiliye, 7116, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi.
- İrade-i Evkaf, 10/21 C. 1311, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi.
- İrade-i Evkaf, 6/12 B. 1311, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi.
- Kayra, Cahit, Eski İstanbul'un Eski Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları No.1, İstanbul, 1990.
- Kayra, Cahit, İstanbul Haritaları: Maps of İstanbul, İstanbul, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1990.
- Pilehvarian, Kara Nuran, "Bezm-i Alem Valide Sultan Yapıları, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1996.
- Samizâde Mehmet, Ataulah, Samizâde Mehmet Ataulah Tarihi, c.II
- Ünver, Süheyl, "Edirnekapi'deki İlk Gureba Hastahanesi", Dirim Aylık Tıp Dergisi, say 25, 1950, s.36.
- Ünver, Süheyl, "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, Sayı II, 1942, s.245-251.
- Yıldırım, Nuran, "Gureba hastanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.3, s.431.
- Ziver Paşa, Asar-ı Ziver Paşa, Bursa, 1313.
- Ziver Paşa, Zil Asar-ı Ziver Paşa, İstanbul, 1314.

Dipnotlar:

- 1-Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan Kâzım, İsmail, Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Tarihiçesi, İstanbul, 1967, s.13; Ataseven, Asaf, "Bezm-i Alem Valide Sultan'ın Gureba Hastahanesini Fakir ve Garip Müslümanlara Tahsis Etmesi Hakkında Deliller, Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi, s.17, 1990, s.53; Ataseven, Asaf, Yaşayan Bir Vakfımız Bezm-i Alem Valide Sultan Gureba Hastahanesi, İstanbul, 1985, s.7.
- 2-İstanbul'da bu yıllarda salgın hastalıklar yaygındır. 1227 / 1812 'de de İzmir'den gelen bir gemi aracılığıyla yayılan büyük bir veba salgını olmuş, bu salgın sonucu pek çok kişi ölmüştür. Sâmî-zâde Mehmet Atâullah Tarihi, c.II, s.109-113.
- 3-Bu dönemde İstanbul'da varolan çalışır durumdaki sağlık kurumları şunlardır: Fatih'te Sifahane, Süleymaniye Darüşşifası, Haseki Hürrem Sultan Bimarhanesi (kadınlar için), Üsküdar Eski Topaşı Tımarhanesi yerinde Nur-u Bânu Sultan Bimarhanesi Gürkan, a.g.e., s.12.
- 4-Sağlık kuruluşlarının yetersiz kalmasından ötürü yakın yerlerdeki evlerin kiralanıp kullanılması sık başvurulan bir yöntemdir. 1311 /1893-94 tarihli bir evkaf belgesinde yaygınlaşan kolera salgınına Gureba Hastahanesi yetersiz kaldığı için yeni kagir barakaların inşası ve bu barakalar yapılarına kadar geçici olarak yakındaki evlerin kiralanıp kullanılması kararı bulunmaktadır İrade-i Evkaf, 6/12 B 1311 BODA .
- 5-Takvim-i Vekâyi No. 293 Zilhicce 1261 /Aratik 1845. 6-1 zira= 60 cm.
- 7-Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfiyeleri, Vakfiye No.12 varak 142 VGMA Kasa no.11.
- 8-Ünver, hastahanesinin eski bir hamam olduğunu belirtmekte, hastahane yapılırken bu hamamın hastahaneye ilave edildiğinden söz etmekte, hamamı belirli gün ve saatlerde mahalle halkının katan zamanlarda hastaların kullandığını yazmaktadır. Buradan Vakfiye'de söz edilen hamamın daha eski dönemlerden beri varolduğu anlaşılmaktadır.Ünver, Süheyl "İstanbul Yedinci Tepe Hamamlarına Dair Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi II, s.249.
- 9-Ziver Paşa, Asar-ı Ziver Paşa, Bursa, 1313, s. 146-147.
- 10-İlk olarak Gureba ismi Edirnekapi'da Mihrimah Sultan Camii avlusunun medresesinde açılan bir hastahane (1836) için kullanılmıştır. Ünver, Süheyl "Edirnekapi'deki İlk Gureba Hastahanesi" Dirim Aylık Tıp Dergisi, s.25, 1950; Gürkan, a.g.e., s.13..
- 11-Nazır'ın adı vakfiyede Seyyid Muhammed Tahir Bey olarak verilmiştir. Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfiyeleri, Vakfiye 1 Varak 4, VGMA, Kasa no. 11. Takvim-i Vekâyi ise Nazır "Kethüdâ-yi Mehd-i Ulya-yi Saltanat-i Seniyye ve Nâzir-i Darbhane-i Amire Utüfetli Tahir Beyefendi" olarak yazmaktadır. Takvim-i Vekâyi No.293 Zilhicce 1261. Gürkan, bu kayıtlarda Valide Sultan'ın Kethüdâsı ve Darbhane-i Amire Nazırı olarak anılan Mehmed Tahir Bey'in aynı zamanda Evkaf Nazırı da olduğu yazmaktadır Gürkan a.g.e.
- 12-Gürkan, Gureba Hastahanesi'nin inşa edilip tamamlandığı tarihte Süleymaniye Darüşşifası'nın tıbben yeterli olmadığından orada yalnız akıl hastalarının bırakıldığını diğer hastaların Gureba'ya nakledildiğini belirtmektedir. İrade de sözü geçen hata nakli büyük bir ihtimalle bu nakil olmalıdır. Gürkan, a.g.e. , s.13; Gürkan, Kazım İsmail, Süleymaniye Darüşşifası, İstanbul, 1996.
- 13-İrade-i Dahiliye 7116 BODA.
- 14-Ziver Paşa, a.g.e. , s.146-147.
- 15-Ziver Paşa, a.g.e.,s.147. Varlığı hakkında Ziver Paşa'nın kitabındaki tarih şiiinden başka herhangi bir belgeye rastlanmayan bu kitabe büyük bir olasılıkla eski haritalardan çayır tarafında varolduğu anlaşılan üçüncü kapının üstünde idi. Gürkan bu kiabenin yapıp yerine konmadığını yazmakta fakat buna bir dayanak göstermemektedir Gürkan a.g.e., s.18.
- 16-Nizamname "Hastahane maraza hastanesi olmayıp Eille hastanesi olma icap eder, alel'amyâ her gelen hastaneyeye ithal olunmak lazim gelse hastahane heman alil ile lebâle olup illeti şifayap olacak marazaya mahal kalmıyacağından bu hususa etibba taraflarından ziyâdesiyle dikkat oluna" denmektedir. İdare-i Dâhiliye Nizamnamesi, 22 Safer 1263'den aktaran Gürkan, a.g.e., s.26.
- 17-Gürkan, a.g.e., s.27.
- 18-Bolak, Orhan, Hastanelerimiz, İstanbul, 1950, s.57.
- 19-Ayrıntılı bilgi için bakınız Pilehvarian, Nuran Kara "Bezm-i Alem Valide Sultan Yapıları", Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1996.
- 20-Pavyonlar iki sene boş kalmış, 1917 deki büyük yangında evsiz kalanlar bu binalara yerleştirilmiştir. Gürkan, a.g.e., s.44-128 ,
- 21-Gürkan, a.g.e., s. 47.
- 22-A.y.
- 23-Ayrıntılı bilgi için bakınız Pilehvarian, a.g.e. , s.48-55.
- 24-Yıldırım, Nuran, "Gureba hastanesi" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.3, s.431.